

SEYYİD MİR HAMZA NİGÂRÎ'NİN ANADOLU VE AZERBAYCAN'DAKİ DEVAMCILARI

Pərvanə Bayram
Qafqaz Universiteti Pedaqoji Fakültəsi
Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölməsi

Özet

Seyyid Nigârî Azerbaycan tasavvuf edebiyatının önemli temsilcilerindendir. Azerbaycan'da doğup büyüyen, daha sonra ise siyasi faaliyetlerinden dolayı Anadolu'ya göçmek mecburiyetinde kalan şair, Amasya şehrine yerleşerek tekkesini oraya kurmuştur. Daha sağlıklıyken yüzlerce insan şaire mürid olmuş, bazı taraftarları ise onun arkasından Anadolu'ya akın etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Seyyid Nigârî, devamcı, mürid, Türkçe ve Farsça Divan.

Sayyit Mir Hamza Nigari's Successors in Anadolu and Azerbaijan

Summary

Sayyit Nigari is one of the significant representative of Azerbaijani mystic literature . He was born in Azerbaijan, was obliged to leave Azerbaijan for Anadolu because of his political activities and placed in Amasya. Hundreds of men became his followers and some of adherents came to Anadolu after him .

Key words: Sayyit Nigari, follower, adherent, Divan in Turkish and Persian.

Последователи Сейида Мир Хамза Нигяри в Анатолии и Азербайджане

Rezume

Сейид Нигяри является одним из наиболее важных представителей суфистской литературы Азербайджана. Поэт, родившийся и выросший в Азербайджане, в связи со своей политической деятельностью был вынужден переехать в Анатолию и обосноваться в городе Амасия, где он и основал свою текке. Ещё при жизни сотни людей стали муридами поэта и некоторые из них даже последовали за ним в Анатолию.

Ключевые слова: Сейид Нигяри, последователи, муриды, Диван, Двустия.

XIX. asrın önemli klasik Azerbaycan şairlerinden biri olan Seyyid Mir Hamza Nigârî, 1815 yılında Karabağ'da doğmuştur. Ailesi Karabağ'ın meşhur ailelerindendir. Çok küçük yaştan itibaren Nigârî'ye dönemin revaçta olan ilimleri ile beraber Arapça ve Farsçayı da öğretilmiştir. Nigârî dokuz yaşında iken ona, rüyada ilahi aşkın şarabı sunulmuş ve o, rüyasında Nigar isimli bir kadını görerek ona âşık olmuştur. On yıl sonra tarikat ilimlerine sahip olmak için Şirvan'a giderken yolda Nigar Hanım'ın misafirhanesinde onunla karşılaşmış ve her ikisi de cezbeye tutulmuştur. Seyyid Nigârî, daha sonra Azerbaycan'dan Türkiye'nin Amasya şehrine giderek orada yaşamıştır ve mezarı halen orada bulunmaktadır. Bu tarikatın Azerbaycan'da yayılmasında Nigârî'nin büyük rolü olmuştur. Akıcı bir üsluba ve coşkun bir lirizme sahip olan Nigârî'nin Türkçe ve Farsça divanları ve mesnevileri bulunmaktadır.

Seyyid Nigârî'nin Anadolu'daki ve Azerbaycan'daki devamcılarında bahsederken konuya belli bir sınır çizmemiz gerekecektir ki bu da konunun derli toplu ve kısa olması yönünden faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi Nigârî, mutasavvıf şairlerimizdendir. O, XIX. Yüzyılın iki dilde müstakil divan tertip edecek kadar önemli şairlerinden biri olmasıyla beraber, yaşadığı devirde Nakşibendiye tarikatının de önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Biz bu çalışmamızda Nigârî'nin sadece şairlik yönünden bahsedeceğiz.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Nigârî, tarikata girinceye kadar şiir yazmamıştır. Nakşibendî tarikatına girdikten sonra o, hem klasik tarzda aruzla, hem de halk şiiri tarzında hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Şiirlerindeki coşkunluk sebebiyle Nigârî, kısa zamanda şöhret kazanmıştır. Gazelleri, koşma ve geraylıları yalnız müritleri arasında değil, geniş halk kitleleri arasında da çok beğenilmiş ve ezberlenmiştir. Zikir meclislerinde daire eşliğinde veya sadece hafif tempo tutularak söylenen gazelleri ile büyük mistik heyecanlar uyandıran bir şeyh olarak tanınmıştır.

Nigârî'nin menkıbeleri bugün de Doğu Anadolu ve Kuzey Azerbaycan'daki halk arasında dilden dile dolaşmaktadır. Nigârî, Azerbaycan'da iken de çok sayıda müridi olmuştur ve bunların birçoğu aynı zamanda şairdir. Onun her iki sahadaki devamcılarının isimlerini aşağıda veriyoruz:

Şahnigar Hanım Rencur, Kadı Mahmud Efendi, Hacı Mecdi Efendi, Hacı Rehim Ağa Dilbazov Vahidi, Qazi Osman Efendi, Hacı Zekeriya Efendi, Hacı Teyyub Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Postlu Hacı Mustafa Efendi, Sadi Sani Karabaği, oğlu Siraci, torunları vb. Nigar'inin torunlarından bazıları hala Bakû'de yaşamaktadırlar.

Burada Nigârî'nin sadece şair olan birkaç devamcısından bahsedeceğiz.

Azerbaycan'da bulunduğu sırada müritleri arasında da birçok şair yetişmiştir: Hacı Rehim Ağa Dilbazi -Vahidi, Şahnigar Hanım Rencur, Hacı Mecid Efendi, Kadı Mahmud Efendi, Sadi Sani Karabaği bunlardandır. Oğlu Siraci ve bazı torunları da Amasya'da yetişmiş şairler arasında yer alırlar. Ayrıca Nigârî'nin torunlarından Mir Mehemed'in torunu Mir Sadi Efendi de halen sağdır ve kendisi de şairdir. Nigârî'nin şiirlerinden bir kaçını aşağıda veriyoruz:

Sada eyler kuyun kelbi ki ben tek bî-neva görgeç
Kılurlar aşınalar bir birine merhaba görgeç

Seg-i kuyunla seyr eyler gönül şam u seher zira
Tarik ehline adettir uyarlar reh-nüma görgeç

Gönül ah eyledikçe her taraf cevlan ider başım
Temevvüc eyler elbet bahr şiddetlü heva görgeç

Gubar-ı makdemin yad eyledikçe çeşm olur nem-nak
Biaynih eyle kim gözler yaşarur tutiya görgeç

Nigârî dem-be-dem ađlar gözüm her dem yanar canım
Dem-a-dem cuş ider kanım zemin-i Kerbela görgeç
Şairin Devamcıları

Hacı Rehim Ağa Dilbazov- Vâhidî- Kaynakların verdiği bilgiye göre Hacı Rehim Ağa, Gazah Mahalının Hanlığlar köyünde Hicri 1238 (M. 1822–1823) tarihinde doğmuştur. Ailesi Gazah’ın meşhur ailelerindedir ve şairlikleriyle nam salmışlardır. İlk tahsilini ailesinde alan Hacı Rehim Ağa daha sonra diğer ilimleri, özellikle de dinî bilgileri öğrenmiştir. Döneminin âlim ve şairleriyle bir arada olmağı çok sever ve kendisi de şiir yazarmış. Hicri 1276 (M. 1859–1860) yılında Hacc’a gitmek üzere yola çıkmış, yolda İstanbul’a da uğrayarak o sırada orada bulunan Hacı Mir Hemze Nigârî ile de görüşmüştür. Hacı Rehim Ağa önceden bir müddet Hanlığlar Köyünde oturan Nigârî ile zaten tanışıyormuş ve Nigârî, Hacı Rehim Ağa’nın babası Allahyar Ağa ile yakın dost imiş. Hacı Rehim Ağa İstanbul’da iken Nigârî’ye intisap eder. Seyyid Nigârî de ona çok yakın davranır. Oradan Hacc’a giden Hacı Rehim Ağa, Hac dönüşünde yine İstanbul’a uğrar ve yine bir müddet Nigârî’nin yanında kalır. Nigârî ile aralarında öyle sıkı bir bağ oluşmuş ki hatta Hacı Rehim Ağa vatanına döndükten sonra bile Nigârî’yi unutamamış ve bu sebeple dünya işleriyle de ilgilenmemiş. Hatta sürekli yazıştıkları da kaynaklarca zikredilmektedir (Köçerli, 1981:142).

Aşağıdaki şiiri Vahidi, mürşidi Nigârî’nin hasretiyle yazmıştır.

Bir melahet gülşeninde yarı gözler gözlerim
Behr-i dür gevvasıyam mirvari gözler gözlerim

Feyzinin müştâğı çeşmim müttesil bidardır
Şol teriget mürşidi Nigarı gözler gözlerim,

Sagiya ver bir gedeh artır gözüm fevvaresin
Çün senin sermestinem xummarı gözler gözlerim

Gılma inkârın hasuda aşigin mehbubu var
Var olalı yox deme bir varı gözler gözlerim

Eşg serfinden hebiba bir metaim var benim
Bu metai satmađa bazarı gözler gözlerim

Şükriillllah çün Vahidi sagiden sermestdir
Mest-i lütf-i vehdetem didarı gözler gözlerim

Yine kaynakların verdiği bilgiye göre Vâhidî’nin marifet ilmi çok fazla olmasına rağmen şairliği çok da iyi değilmiş. Köçerli’nin ifadesiyle söylersek “Hacı Rehim Ağa Vâhidî’nin elm ü kemalı artıgmışsa da teb’i çendan revan ve mevzun değilmiş ve kelamının ekseri menen indel ürefa vü şüera megbul ise de zahiren güsür ü rekaketden ari ve beri degil”miş (Köçerli, 1981: 241-248).

Hacı Rehim Ağa hicri 1291 (M.1874–1875) yılının Muharrem ayında vefat etmiştir. Vâhidî'nin evlatları da kendisi gibi şair olmuşlardır. Bu zincirin en son halkası kısa bir süre önce vefat eden şaire Mirvarid Hanım Dilbazi'dir. Belki şairenin torunları içinde de şair olanı vardır. Burası ayrıca araştırılma talep eden bir konudur.

Sâdî Sâni Karabağî- bu şair de 1854 yılında Karabağ'da doğmuştur. İlk tahsilini Şuşa'da aldıktan sonra Nakşibendiye tarikatına intisap etmiş ve Osmanlı Devletinin Amasya şehrine giderek o sırada orada yaşayan Nigârî'nin yanına yerleşmiştir. Şair, Azerbaycan ve Fars dillerinde şiirler yazmıştır. 1879 yılında genç yaşta vefat etmiştir.

Şahnigar Hanım Rencur- 1850 yılında Gazah rayonunun Ağköynek adlı köyünde dünyaya göz açmıştır. Babası Gazah'ın meşhur şairlerindendir. Rencur mahlasını kullanmasına bakmayarak, Gazah'da her kes onu Mollahanım adıyla tanımıştır. Eğitimini ağabeyi Hacı Mehmed Ağa'dan almıştır. 1899 yılında vefat etmiştir. Şahnigar hanımın dindar, namuslu, vaktinin çoğunu ibadetle geçiren bir hanım olduğunu yazarlar. İleri derecede bir eğitim almamasına rağmen iyi bir şairlik yeteneği varmış. Eserlerinin çoğu münacat, tarih kıtaları, sıradan olayları içeren şiirlerden ibarettir. Âşıkane gazelleri fazla değildir. Nigârî'nin müritlerinden olduğu için şiirlerinin çoğu tasavvufî konuludur. Şahnigar Hanım'ın çeşitli nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinin sayısı iki yüz civarındadır. Divanı varsa da basılmamış veya bir araya getirilmemiştir. Firudin Bey Köçerli'nin verdiği bilgiye göre şairenin münacat ve gazellerinden başka rubai, muhammes, müseddes ve saki nameleri de vardır. Bu şiirlerin dili çok akıcı ve anlaşılır olmasına rağmen konu itibariyle birbirine çok yakındır¹.

Rencur'un mürşidi Nigârî ile gazel şeklinde yazışmaları da vardır. Aşağıda bunlardan birini örnek olarak veriyoruz:

Ey deriğa kim o şahın meh camalın görmedim
Üz sürüp dergâhına ruxsar-ı alın görmedim

Ötmedim kuyinde her şeb ta seher bülbül kimi
Yetmedim megsude bir dem gül vüsalın görmedim

Dest-i pakin bus edib hem her teref "hu-hu" deye
Seyr eden sermest-i rind-i laubalin görmedim

Ey deriğa kim o mahın helge-yi üşşagde
Seyr-i çalakın vücud-i bi-misalin görmedim

Der cahan elhamdülillah xeste-yi Rencure'nin
Medh-i şahından seveyi bir kemalin görmedim

¹ Firudin Bey Köçerli; Azerbaycan Edebiyatı, Cilt 1, Bakı 1981. sah. 251.

Seyyid Nigârî'nin devamcılarını burada bahsettiğimizden daha çoktur. Biz bu yazımızda şimdilik bu üç şairle iktifa ettik. Yaşadığı dönemde İstanbul'da, Erzurum'da ve Amasya'da, vefatından sonra ise Azerbaycan'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bir edebî muhit oluşturmuş olan şairin devamcılarının tamamının araştırılarak ortaya çıkarılması edebiyat tarihimiz açısından büyük önem arz etmekte olup bu alanda çalışmalarımız devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Alı Çelebioğlu Yahya Çelebi; Seyid Nigârî, Xaki-Payin-Taci-serim, Azerbaycan Neşriyyatı, Bakı, 2004,

Köçerli, Firudin Bey; Azerbaycan Edebiyatı, Cilt 1, Bakı, 1981.

Mehemmedcelil, Mehemmed; Xelil, Fariz; Mövlane İsmayıl Siraceddin Şirvani, Adiloğlu Neşriyyatı, Bakı, 2003.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay. Cilt 7, İstanbul, 1990.

Kösoğlu, N. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1993